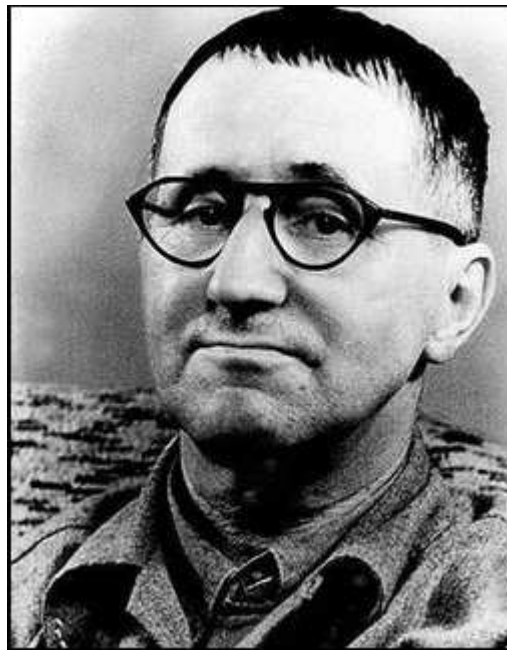

Μπέρτολτ Μπρέχτ

Πέντε δυσκολίες στο γράψιμο της αλήθειας

(Συνέδριο για την υπεράσπιση της κουλτούρας, Παρίσι, 1935)

Μπέρτολ Μπρεχτ:

Πέντε δυσκολίες στο γράψιμο της αλήθειας

Όποιος θέλει σήμερα να πολεμήσει το ψέμα και την αμάθεια και να γράψει την αλήθεια, πρέπει να ξεπεράσει τουλάχιστον πέντε δυσκολίες. Πρέπει να έχει το θάρρος να γράφει την αλήθεια, παρόλο, που αυτή παντού καταπνίγεται. Την εξυπνάδα να την ξεχωρίζει, παρόλο, που παντού συγκαλύπτεται. Την τέχνη να την κάνει να λειτουργεί σαν όπλο. Την κρίση να διαλέγει εκείνους, που στα χέρια τους γίνεται αποτελεσματική. Την πονηριά να τη διαδώσει ανάμεσα σ' αυτούς τους τελευταίους. Αυτές οι δυσκολίες είναι μεγάλες για όσους γράφουν κάτω από ένα φασιστικό καθεστώς, αλλά υπάρχουν και για όσους διώχτηκαν ή κατάφυγαν σαν πρόσφυγες αλλού, ακόμα όμως και για κείνους, που γράφουν στις χώρες της αστικής ελευθερίας.

1. Το θάρρος, να γράφεις την αλήθεια

Φαίνεται αυτονόητο ότι εκείνος που γράφει, πρέπει να γράφει την αλήθεια, με την έννοια, ότι δεν πρέπει να την καταπνίγει ή να την αποσιωπά και ότι πρέπει να μην γράφει τίποτα το πλαστό. Πρέπει να μη λυγίζει μπροστά στους δυνατούς και να μην εξαπατά τους αδύνατους. Φυσικά, είναι πάρα πολύ δύσκολο να μη λυγίζεις μπροστά στους δυνατούς και πάρα πολύ συμφερεπτικό να εξαπατάς τους αδύνατους. Το να μην είσαι αρεστός στους ιδιοκτήτες σημαίνει να αποκηρύσσεις την ιδιοκτησία. Το να αρνιέσαι να πληρωθείς για δουλειά, που έκανες κάτω από ορισμένες περιστάσεις, σημαίνει να παραιτείσαι από τη δουλειά και το να αρνιέσαι τη δόξα που σου προσφέρουν οι δυνατοί, συχνά σημαίνει να παραιτείσαι γενικά από τη δόξα. Για όλα αυτά χρειάζεται θάρρος. Οι εποχές της άκρας καταπίεσης είναι τις πιο πολλές φορές εποχές, όπου γίνεται λόγος για μεγάλα και υψηλά πράγματα. Χρειάζεται θάρρος, για να μιλάς σε τέτοιες εποχές για πράγματα τόσο μικρά και ταπεινά, όπως το φαΐ και η στέγη των εργαζομένων, μέσα σε μιαν ατμόσφαιρα, όπου άλλοι ουρλιάζουν εκκωφαντικά, ότι το κυριότερο πράγμα είναι το πνεύμα της θυσίας. Όταν αποδίδονται τιμές στους χωρικούς, είναι θαρραλέο να μιλάς για μηχανές και ζωτροφές, που θα έκαναν πιο εύκολη την έντιμη δουλειά τους. Όταν όλοι οι πομποί φωνάζουν, πως ο άνθρωπος χωρίς γνώση και μόρφωση είναι καλύτερος από το μορφωμένο, είναι θαρραλέο να ρωτήσεις: Για ποιον είναι καλύτερος; Όταν μιλάνε γι' ανώτερες και κατώτερες φυλές, χρειάζεται θάρρος για να ρωτήσεις, μήπως η πείνα, η αμάθεια και ο πόλεμος δημιουργούν αυτές τις δυσμορφίες; Το ίδιο χρειάζεται θάρρος για να πεις την αλήθεια για τον εαυτό σου, για τον εαυτό σου το νικημένο. Γιατί πολλοί από τους καταδιωκόμενους χάνουν την ικανότητα να αναγνωρίζουν τα λάθη τους. Η δίωξή τους φαίνεται η πιο μεγάλη αδικία. Οι διώκτες τους είναι οι κακοί, γιατί τους διώκουν κι εκείνοι είναι οι καλοί, που διώκονται εξαιτίας της καλοσύνης τους. Όμως, αυτή η καλοσύνη τσακίστηκε, νικήθηκε, εμποδίστηκε στο δρόμο της κι επομένως ήταν μια αδύναμη καλοσύνη, μια καλοσύνη κακή, σαθρή, χωρίς βάσεις. Γιατί δεν είναι δυνατό να παραδεχτούμε την αδυναμία για φυσική ιδιότητα της καλοσύνης, όπως παραδεχόμαστε την υγρασία για τη βροχή. Για να πεις ότι οι καλοί νικήθηκαν όχι επειδή ήταν καλοί, αλλά επειδή ήταν αδύνατοι, χρειάζεται θάρρος. Φυσικά, στον αγώνα ενάντια στο ψέμα πρέπει να γράφεται η αλήθεια και δεν επιτρέπεται να δίνεται σαν κάτι γενικό, υψηλό, πολυσήμαντο. Απ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο έκθεσης της αλήθειας δημιουργείται το ψέμα. Όταν λέγεται για κάποιον, ότι αυτός είπε την αλήθεια, σημαίνει ότι αυτός είπε κάτι πρακτικό, πραγματικό, αναμφισβήτητο, ενώ μερικοί ή πολλοί ή ένας και μόνον είπαν στην ίδια περίπτωση κάτι άλλο - ένα ψέμα ή κάτι γενικό. Δε χρειάζεται πολύ θάρρος για να κατηγορεί κανείς με γενικότητες την κακία του κόσμου και το θρίαμβο της ωμής βίας και ν' απειλεί με το θρίαμβο του πνεύματος, σ' ένα μέρος του κόσμου, όπου κάτι τέτοιο επιτρέπεται ακόμα. Γιατί πολλοί παρουσιάζονται σαν να είναι στραμμένα εναντίον τους κανόνια, ενώ είναι στραμμένα προς το μέρος τους μονάχα κιάλια του θεάτρου. Εκφράζουν κραυγαλέα τις γενικές αξιώσεις τους μέσα σε ένα φιλικό κόσμο άκακων ανθρώπων. Απαιτούν μια γενική δικαιοσύνη, για την οποία οι ίδιοι δεν έκαναν ποτέ τίποτα

και μια γενική ελευθερία στο να αποκτήσουν ένα μέρος από τα λάφυρα, που από καιρό ήδη τα έχουν μοιραστεί. Θεωρούν αλήθεια μονάχα ό,τι ακούγεται ωραία. Όταν η αλήθεια είναι κάτι, που εκφράζεται με αριθμούς, κάτι ξερό και χειροπιαστό, κάτι που απαιτεί κόπους και μελέτη, τότε δεν είναι αλήθεια γι' αυτούς, δεν είναι κάτι, που να τους μεθάει. Έχουν μονάχα την εξωτερική εμφάνιση εκείνων, που λένε την αλήθεια. Το δυστύχημα με αυτούς είναι ότι: Δεν ξέρουν την αλήθεια.

2. Η εξυπνάδα, να ξεχωρίζεις την αλήθεια

Επειδή είναι δύσκολο να γράφεις την αλήθεια, όταν παντού την καταπνίγουν, οι περισσότεροι πιστεύουν, ότι είναι ζήτημα άποψης το αν θα γραφεί η αλήθεια ή όχι. Πιστεύουν ότι δεν χρειάζεται παρά μονάχα θάρρος γι' αυτό. Ξεχνάνε τη δεύτερη δυσκολία, τη δυσκολία στο να βρεις την αλήθεια. Και δεν μπορεί να γίνει λόγος, ότι είναι εύκολο να τη βρεις!

Πρώτα - πρώτα δεν είναι εύκολο να βρεις ποια αλήθεια αξίζει τον κόπο να πεις. Ετσι, ο κόσμος βλέπει, λόγου χάρη, ολοκάθαρα ότι το ένα πολιτισμένο κράτος μετά το άλλο περιέρχονται σε κατάσταση βαρβαρότητας. Επιπλέον, ο καθένας ξέρει ότι ο εσωτερικός πόλεμος σε κάθε κράτος, που γίνεται με τα πιο τρομερά μέσα, μπορεί από μέρα σε μέρα να μεταβληθεί σε πόλεμο εξωτερικό, που θα μετατρέψει ίσως σε σωρό ερειπίων τον κόσμο, όπου ζούμε. Ολα αυτά είναι, χωρίς αμφιβολία, μια αλήθεια, αλλά φυσικά υπάρχουν κι άλλες αλήθειες. Ετσι, δεν είναι, λόγου χάρη, ψέμα ότι οι καρέκλες έχουν μια επιφάνεια για κάθισμα ή ότι η βροχή πέφτει από πάνω προς τα κάτω. Πολλοί λογοτέχνες τέτοιου είδους αλήθειες γράφουν. Μοιάζουν με ζωγράφους που διακοσμούν με παραστάσεις τα τοιχώματα ενός πλοίου που βυθίζεται. Γι' αυτούς η πρώτη δική μας δυσκολία δεν υφίσταται, κι όμως έχουν ήσυχη τη συνειδήσή τους. Χωρίς να νοιάζονται για τους δυνάστες, αλλά και χωρίς να τους αγγίζουν οι κραυγές των βιασμένων, ζωγραφίζουν τους πίνακές τους. Η ανόητη στάση τους δημιουργεί μέσα στους ίδιους ένα «βαθύ» πεσιμισμό, που τον πουλάνε σε καλή τιμή, και ο οποίος θα έδινε το δικαίωμα σε άλλους να βγάδουν συμπεράσματα γι' αυτούς τους μετρ και για τις πωλήσεις τους. Ωστόσο δεν είναι εύκολο στον καθένα να καταλάβει ότι οι αλήθειες τους είναι σαν αυτές, που ανάφερα για τις καρέκλες και για τη βροχή. Συνήθως ακούγονται τελείως διαφορετικά, σαν να είναι αλήθειες, για σημαντικά πράγματα. Γιατί η καλλιτεχνική αναπαράσταση ενός πράγματος συνίσταται στο να το κάνεις να φαίνεται σημαντικό.

Μονάχα ύστερα από προσεκτική εξέταση αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα μόνα που λένε, είναι: «Η καρέκλα είναι καρέκλα» ή: «Δεν μπορούμε τίποτα ν' αλλάξουμε για να μην πέφτει η βροχή από πάνω προς τα κάτω».

Αυτοί οι άνθρωποι δε βρίσκουν εκείνη την αλήθεια, που αξίζει τον κόπο να γραφεί. Άλλοι πάλι ασχολούνται πραγματικά με τα πιο καυτά θέματα, δε φοβούνται ούτε τους δυνάστες, ούτε τη φτώχεια κι όμως δεν μπορούν να βρουν την αλήθεια. Γιατί τους λείπουν οι σχετικές γνώσεις. Είναι γεμάτοι από παλιές δεισιδαιμονίες και από περίφημες προκαταλήψεις διατυπωμένες ωραία σε περασμένους καιρούς. Ο κόσμος είναι γι' αυτούς υπερβολικά μπερδεμένος, αγνοούν τα πραγματικά γεγονότα και δε βλέπουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Για να βρεθεί η αλήθεια, δεν αρκεί η διάθεση, χρειάζονται και γνώσεις και μέθοδοι, που μπορεί κανείς να τις μάθει. Σ' αυτήν την εποχή της περιπλοκότητας και των μεγάλων αλλαγών είναι απαραίτητη για όλους, όσους γράφουν, η γνώση της υλιστικής διαλεκτικής, της οικονομίας και της ιστορίας. Αν υπάρχει η απαραίτητη επιμέλεια, αυτές οι γνώσεις μπορούν να αποκτηθούν μέσα από βιβλία και από πρακτική καθοδήγηση. Με απλό τρόπο μπορεί κανείς να αποκαλύψει πολλές αλήθειες, μέρος της αλήθειας ή πράγματα, που οδηγούν στην ανεύρεση της αλήθειας. Όταν θέλει κανείς να ψάξει για να βρει, είναι καλό να υπάρχει μέθοδος, μπορεί όμως κανείς να βρει και χωρίς μέθοδο και μάλιστα χωρίς να ψάξει. Αλλά χωρίς μεθοδικότητα η εικόνα της αλήθειας που θα δώσει, δε θα είναι τέτοια ώστε να γίνεται γνώμονας της δράσης των ανθρώπων. Άνθρωποι, που καταγράφουν

μονάχα μικρά περιστατικά, δεν είναι σε θέση να χειριστούν τα πράγματα αυτού του κόσμου. Η αλήθεια, όμως, αυτό το σκοπό έχει και κανέναν άλλον. Ανθρωποι τέτοιοι, δεν είναι άξιοι ν' ανταποκριθούν στην απαίτηση για γράψιμο της αλήθειας. Κι αν κάποιος είναι πρόθυμος να γράφει την αλήθεια και ικανός να τη διακρίνει, απομένουν ακόμα τρεις δυσκολίες.

3. Η τέχνη, να χειρίζεσαι την αλήθεια σαν όπλο

Η αλήθεια πρέπει να λέγεται για να βγαίνουν απ' αυτήν τα συμπεράσματα, που θα ρυθμίζουν τη συμπεριφορά μας. Σαν παράδειγμα μιας αλήθειας, που δεν οδηγεί σε συμπεράσματα ή οδηγεί σε συμπεράσματα λαθεμένα, πρέπει να μας χρησιμεύσει η πλατιά διαδομένη άποψη, ότι σε μερικές χώρες επικρατούν συνθήκες άσχημες, που απορρέουν από τη βαρβαρότητα. Σύμφωνα μ' αυτή την άποψη, ο φασισμός είναι ένα κύμα βαρβαρότητας, που ενέσκηψε σε μερικές χώρες με δύναμη φυσικού φαινομένου. Κατά την άποψη αυτή, ο φασισμός αποτελεί μια νέα, τρίτη δύναμη, δίπλα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό (κι επάνω απ' αυτούς). Και χωρίς το φασισμό, κατά την αντίληψη αυτή, όχι μόνο το σοσιαλιστικό κίνημα αλλά και ο καπιταλισμός θα μπορούσαν να εξακολουθούν να υπάρχουν. Αυτό όμως είναι ένας φασιστικός ισχυρισμός, μια συνθηκολόγηση με το φασισμό. Ο φασισμός είναι μια ιστορική φάση, στην οποία μπήκε ο καπιταλισμός και από την άποψη αυτή κάτι το καινούργιο και ταυτόχρονα το παλιό. Στις φασιστικές χώρες, ο καπιταλισμός υπάρχει τώρα μονάχα με τη μορφή του φασισμού και ο φασισμός μπορεί να πολεμηθεί μονάχα σαν καπιταλισμός, σαν ο πιο αδιάντροπος, ο πιο αναιδής, ο πιο καταπιεστικός και ο πιο δόλιος καπιταλισμός.

Πώς, λοιπόν, θα πει κανείς την αλήθεια για το φασισμό, που αντιστρατεύεται, αν δεν πει τίποτα ενάντια στον καπιταλισμό, που γεννάει το φασισμό; Τι πρακτικές επιπτώσεις θα έχει η κουτσουρεμένη αλήθεια του;

Όσοι είναι ενάντια στο φασισμό χωρίς να είναι ενάντια και στον καπιταλισμό, όσοι θρηνούν και οδύρονται για τη βαρβαρότητα, που πηγάζει από τη βαρβαρότητα, μοιάζουν με ανθρώπους, που θέλουν να φάνε τη μερίδα τους από το μοσχάρι, χωρίς όμως να σφαχτεί το μοσχάρι. Θέλουν να φάνε το μοσχάρι, αλλά να μη δουν το αίμα του. Και θα είναι ευχαριστημένοι, αν ο χασάπης πλύνει τα χέρια του πριν τους σερβίρει το κρέας. Αυτοί οι άνθρωποι δεν είναι ενάντια στις σχέσεις ιδιοκτησίας, από τις οποίες γεννιέται η βαρβαρότητα, είναι μονάχα ενάντια στη βαρβαρότητα. Υψώνουν τη φωνή τους ενάντια στη βαρβαρότητα κι αυτό το κάνουν σε χώρες, όπου επικρατούν οι ίδιες σχέσεις ιδιοκτησίας, αλλά οι χασάπηδες νίπτουν τας χείρας τους προτού σερβίρουν το κρέας.

Οι έντονες διαμαρτυρίες ενάντια στα μέτρα βαρβαρότητας μπορούν να έχουν αντίκτυπο για ένα μικρό διάστημα, δηλαδή όσο οι ακροατές πιστεύουν ότι δεν υπάρχει περίπτωση εφαρμογής τέτοιων μέτρων και στις δικές τους χώρες. Ορισμένες χώρες είναι ακόμα σε θέση να κρατήσουν στα πόδια του το σύστημα της ατομικής ιδιοκτησίας με μέτρα λιγότερο βίαια απ' όσο άλλες. Σ' αυτές τις χώρες η δημοκρατία παρέχει ακόμα τις υπηρεσίες της για την εξασφάλιση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, ενώ σε άλλες χώρες πρέπει να χρησιμοποιηθεί βία για τον ίδιο σκοπό. Το μονοπώλιο στα εργοστάσια, στα ορυχεία, στα κτήματα δημιουργεί παντού βάρβαρες καταστάσεις, που ωστόσο είναι ελάχιστα αντιληπτές. Η βαρβαρότητα γίνεται ορατή, ευθύς μόλις η προστασία του μονοπωλίου δεν μπορεί να εξασφαλιστεί πια παρά μονάχα με τη χρήση ανοιχτής βίας.

Μερικές χώρες, που ακόμα δε χρειάστηκε να καταργήσουν εξαιτίας των βάρβαρων μονοπωλίων τις τυπικές εγγυήσεις, που δίνει το κράτος δικαίου, ούτε να παραιτηθούν από αγαθά, όπως η τέχνη, η φιλοσοφία, η λογοτεχνία, ακούνε με ιδιαίτερη ευχαρίστηση τους φιλοξενούμενους τους πολιτικούς πρόσφυγες να κατηγορούν την πατρίδα τους για την εξαφάνιση τέτοιων αγαθών, επειδή έχουν όφελος απ' αυτό στους πολέμους, που αναμένονται. Πρέπει να πει κανείς ότι εκείνοι, που διαλαλούν αδυσώπητο πόλεμο ενάντια στη Γερμανία «γιατί αυτή είναι στην εποχή μας η αληθινή πατρίδα του κακού, το

παράρτημα της κόλασης, η πατρίδα του αντίχριστου» έχουν διακρίνει την αλήθεια; Μάλλον, πρέπει να πει κανείς, ότι πρόκειται για ανόητους, άχρηστους και βλαβερούς ανθρώπους. Γιατί το συμπέρασμα απ' αυτές τις φλυαρίες είναι ότι αυτή η χώρα πρέπει να εξοντωθεί. Ολόκληρη η χώρα με όλους τους ανθρώπους της, γιατί τα δηλητηριώδη αέρια δεν κάνουν διάκριση ανάμεσα σε ένοχους και αθώους, όταν σκοτώνουν.

Ο απερίσκεπτος άνθρωπος, που δεν ξέρει την αλήθεια, γενικά εκφράζεται με μεγαλοστομίες και ανακρίβειες. Μωρολογεί για «τους» Γερμανούς, θρηνολογεί για «το» κακό και ο ακροατής, στην καλύτερη περίπτωση, δεν ξέρει τι να κάνει. Πρέπει να αποφασίσει να μην είναι Γερμανός; Θα εξαφανιστεί η κόλαση, αν αυτός είναι καλός; Και οι συζητήσεις για τη βαρβαρότητα, που προέρχεται από μίαν άλλη βαρβαρότητα, τέτοιου είδους είναι. Σύμφωνα μ' αυτές, η βαρβαρότητα προέρχεται από τη βαρβαρότητα και σταματάει με την πολιτισμένη ευγένεια, που δίνει η μόρφωση. Όλα αυτά εκφράζονται πολύ αόριστα, όχι για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τη δράση και κατά βάθος δε λένε τίποτα σε κανέναν.

Αυτού του είδους η παρουσίαση δείχνει μονάχα μερικούς κρίκους της αλυσίδας των αιτίων και εμφανίζει ορισμένες κινητήριες δυνάμεις, σα δυνάμεις που δεν μπορούν να ελεγχθούν. Τέτοιες παρουσιάσεις περιέχουν πολύ σκοτάδι, που καλύπτει τις δυνάμεις εκείνες που προκαλούν τις καταστροφές. Με λίγο φως φαίνονται αμέσως οι άνθρωποι, που προκαλούν τις καταστροφές! Γιατί ζούμε σε μια εποχή, όπου η μοίρα του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο άνθρωπος.

Ο φασισμός δεν είναι φυσική καταστροφή, που προέρχεται από την ίδια τη «φύση» του ανθρώπου. Αλλά και στις φυσικές καταστροφές υπάρχουν τρόποι παρουσίασής τους αντάξιοι του ανθρώπου, γιατί απευθύνονται στην αγωνιστική δύναμή του.

Σε πολλά αμερικάνικα περιοδικά μπορούσε κανείς να δει ύστερα από ένα μεγάλο σεισμό, που κατέστρεψε τη Γιοκοχάμα, φωτογραφίες, που έδειχναν σωρούς ερειπίων. Η λεζάντα έγραφε: «steel stood» (το ασάλι άντεξε). Και πραγματικά, όποιος με την πρώτη ματιά είδε ερείπια, όταν πρόσεξε καλύτερα μετά το διάβασμα της λεζάντας, παρατήρησε ότι μερικά ψηλά κτίρια έμειναν άθικτα. Από όσα μπορούν να ειπωθούν για ένα σεισμό, έχουν ανυπολόγιστη σπουδαιότητα όσα λένε οι πολιτικοί μηχανικοί για τη μετατόπιση του εδάφους, την ισχύ των κραδασμών, την αναπτυσσόμενη θερμότητα, πράγματα που οδηγούν σε κατασκευές ανθεκτικές στους σεισμούς.

Όποιος θέλει να περιγράψει το φασισμό και τον πόλεμο, τις μεγάλες καταστροφές, που δεν είναι φυσικές, πρέπει να αποκαταστήσει μια πρακτική αλήθεια. Πρέπει να δείξει ότι είναι καταστροφές, που προκαλούνται από τους κατόχους των μέσων παραγωγής σε βάρος των τεράστιων ανθρώπινων μαζών των εργαζομένων, που δεν έχουν στα χέρια τους αυτά τα μέσα.

Αν θέλει κανείς να γράψει με επιτυχία την αλήθεια για τις άσχημες καταστάσεις, πρέπει να την γράψει έτσι, που να γίνουν ευδιάκριτες οι αιτίες αυτών των συνθηκών, που μπορούν να αποφευχθούν. Όταν αναγνωριστούν οι αιτίες, που μπορούν να αποφευχθούν, τότε μονάχα μπορούν να καταπολεμηθούν οι άσχημες καταστάσεις.

4. Η κρίση, να διαλέγεις εκείνους που στα χέρια τους η αλήθεια γίνεται αποτελεσματική

Με τις διασυνδέσεις, που εδώ και αιώνες υπάρχουν ανάμεσα στο εμπόριο και στα γραπτά, στην αγορά των απόψεων και των εξιστορήσεων, δηλαδή από το γεγονός ότι ο συγγραφέας απαλλάχτηκε από τη φροντίδα για την τύχη των πνευματικών προϊόντων του, του δημιούργησε την εντύπωση ότι ο πελάτης του ή εντολέας του, δηλαδή ο μέσος άνθρωπος, θα προωθεί τα γραπτά του στο σύνολο. Σκεπτόταν: Εγώ μιλάω και όσοι θέλουν ν' ακούσουν, με ακούνε. Στην πραγματικότητα, αυτός μιλούσε και τον άκουγαν όσοι μπορούσαν να πληρώσουν. Τα λόγια του δεν ακούγονταν απ' όλους κι αυτοί που άκουγαν,

δεν ήθελαν να τα ακούσουν όλα. Γι' αυτό το θέμα έχουν ειπωθεί πολλά, αν και στην ουσία έχουν ειπωθεί ελάχιστα. Εγώ εδώ θέλω να τονίσω ότι το «γράφω σε κάποιον» έγινε γενικά «γράφω». Την αλήθεια, όμως, δεν μπορεί κανείς απλώς να τη γράφει. Πρέπει οπουδήποτε να τη γράφει για κάποιον, που μπορεί να έχει κάποια ωφέλεια απ' αυτήν. Για να κατανοηθεί η αλήθεια, πρέπει να λειτουργήσουν από κοινού οι συγγραφείς και οι αναγνώστες. Για να εκφράσεις το καλό, πρέπει να μπορείς ν' ακούς καλά και να ακούς κάτι καλό. Η αλήθεια πρέπει να λέγεται και να ακούγεται με καλοζυγιασμένο τρόπο. Και έχει μεγάλη σημασία για μας που γράφουμε, σε ποιους τη λέμε και ποιοι μας τη λένε.

Πρέπει να λέμε την αλήθεια για τις άσχημες καταστάσεις σ' εκείνους που ζουν σε πανάθλιες συνθήκες και απ' αυτούς πρέπει να τη μαθαίνουμε. Δεν πρέπει να απευθυνόμαστε μονάχα σε ανθρώπους μιας ορισμένης ιδεολογίας, αλλά και σε ανθρώπους που τα φρονήματά τους διαμορφώνονται με βάση τη θέση που έχουν στην κοινωνία. Και οι ακροατές μας συνεχώς διαφοροποιούνται. Ακόμα και οι δήμιοι παίρνουν από λόγια, όταν δεν πληρώνονται πια για τις κρεμάλες ή όταν αυξάνει πάρα πολύ ο κίνδυνος. Οι Βαυαροί χωρικοί ήταν ενάντια σε κάθε ανατροπή. Όταν όμως ο πόλεμος παρατράβηξε και όταν κάποτε γύρισαν στα σπίτια τους οι γιοι τους και δεν έβρισκαν πια δουλειά στα υποστατικά, τάχτηκαν μ' εκείνους που ήταν υπέρ της ανατροπής.

Για όσους γράφουν έχει σημασία να βρουν τον κατάλληλο για την αλήθεια τόνο. Συνήθως η αλήθεια λέγεται με ένα ήπιο, αξιοθρήνητο ύφος, που είναι το ύφος των αγαθών ανθρώπων, που δεν μπορούν ούτε μύγα να πειράξουν. Οποιος όμως ζει μέσα στην αθλιότητα κι ακούει έναν τέτοιο τόνο, νιώθει ακόμα πιο άθλιος. Είναι ο τόνος, που χρησιμοποιούν άνθρωποι, που ίσως δεν είναι εχθροί, σίγουρα όμως δεν είναι συναγωνιστές. Η αλήθεια είναι κάτι το πολεμικό, δεν πολεμάει μονάχα το ψέμα, αλλά και ορισμένους ανθρώπους που το διαδίδουν.

5. Η μαεστρία, να διαδίδεις την αλήθεια σε πολλούς

Πολλοί, που είναι περήφανοι για το θάρρος τους να λένε την αλήθεια, ευτυχισμένοι επειδή τη βρήκαν, ίσως κουρασμένοι από τον κόπο, που έκαναν για να της δώσουν χειροπιαστή μορφή, ανυπόμονοι να δουν να την ενστερνίζονται εκείνοι των οποίων τα συμφέροντα υπερασπίζονται, δε θεωρούν απαραίτητη τη χρησιμοποίηση πονηριάς για τη διάδοσή της. Έτσι συχνά, από άποψη αποτελέσματος, πηγαίνει χαμένη όλη η δουλειά τους. Σε όλες τις εποχές έμπαινε σε εφαρμογή η πονηριά για τη διάδοση της αλήθειας, όταν άλλοι τη συγκάλυπταν και την κατάπνιγαν. Ο Κομφούκιος παραποίησε γι' αυτό το σκοπό ένα παλιό πατριωτικό ημερολόγιο, αλλάζοντας μονάχα ορισμένες λέξεις. Στη φράση «Ο άρχοντας Κουν διέταξε να θανατωθεί ο φιλόσοφος Βαν, επειδή είπε αυτό κι αυτό», ο Κομφούκιος αντικατέστησε τη λέξη «θανατωθεί» με τη λέξη «δολοφονηθεί». Εκεί που το ημερολόγιο έγραφε ότι ο τύραννος τάδε έχασε τη ζωή του σε μια εναντίον του απόπειρα, ο Κομφούκιος αντικατέστησε τις λέξεις «έχασε τη ζωή του» με τη λέξη «εκτελέστηκε». Μ' αυτό τον τρόπο ο Κομφούκιος άνοιξε το δρόμο σε μια καινούρια θεώρηση της ιστορίας. Οποιος στην εποχή μας λέει πληθυσμός αντί για λαός και κτηματική περιουσία αντί γη, καταρρίπτει πολλά ψέματα. Γιατί αφαιρεί από τις λέξεις αυτές τη σαθρή μυστικιστική τους έννοια. Η λέξη λαός σημαίνει μια ορισμένη ομοιογένεια και υποδηλώνει κοινά συμφέροντα. Θα έπρεπε λοιπόν να χρησιμοποιείται μόνον όταν γίνεται λόγος για περισσότερους λαούς, όπου μπορεί να είναι νοητή μια κοινότητα συμφερόντων. Ο πληθυσμός μιας χώρας, όμως, έχει διαφορετικά και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα και αυτό είναι μια αλήθεια που πνίγεται. Και όποιος χρησιμοποιεί τη λέξη γη και περιγράφει τα χωράφια μιλώντας για τη μυρουδιά και το χρώμα τους, υποστηρίζει τα ψέματα των αρχόντων. Γιατί δεν πρόκειται για τη γονιμότητα του εδάφους ούτε για την αγάπη του ανθρώπου προς τη γη ούτε για την εργατικότητά του, για την τιμή των σιτηρών και την τιμή των εργατικών χεριών. Αυτοί που κερδίζουν από το έδαφος δεν είναι αυτοί που καλλιεργούν σ' αυτό τα σιτηρά κι η μυρουδιά των σβώλων της γης είναι άγνωστη στα χρηματιστήρια. Εκεί μυρίζει κάτι άλλο. Αντίθετα, η σωστή λέξη είναι η λέξη κτηματική περιουσία. Μ' αυτήν γίνεται μικρότερη η εξαπάτηση.

Όπου υπάρχει καταπίεση θα έπρεπε να διαλέξει κανείς τη λέξη υπακοή αντί για τη λέξη πειθαρχία, γιατί η πειθαρχία μπορεί να υπάρξει και χωρίς άρχοντες και γι' αυτό έχει κάτι το ανώτερο από την υπακοή. Και καλύτερη από τη λέξη τιμή είναι η έκφραση ανθρωπίνη αξιοπρέπεια. Έτσι δεν εξαφανίζεται τόσο εύκολα από το πρόσωπο της Γης το μεμονωμένο άτομο. Ξέρουμε δα τι σκυλολόι συνωστίζεται για το ποιος θα πρωτοσώσει την τιμή ενός λαού! Όπως επίσης ξέρουμε πόσο απλόχερα μοιράζουν οι χορτάτοι τιμητικές διακρίσεις σ' εκείνους, που τους χορταίνουν με τη δουλειά τους, λιμοκτονώντας οι ίδιοι. Το τέχνασμα του Κομφούκιου είναι εφαρμόσιμο και σήμερα. Ο Κομφούκιος αντικατέστησε αδικαιολόγητες κρίσεις για εθνικά γεγονότα με δικαιολογημένες. Ο Άγγλος Τόμας Μουρ περιέγραψε σε μια φαντασιοκοπία μια χώρα, στην οποία επικρατούσαν δίκαιες καταστάσεις - ήταν μια διαφορετική χώρα από εκείνη όπου ζούσε, αλλά της έμοιαζε πολύ, ακόμα και στις καταστάσεις!

Ο Λένιν, που βρισκόταν κάτω από την απειλή της τσαρικής αστυνομίας, θέλησε να περιγράψει την καταπίεση και την εκμετάλλευση, που ασκούσε η ρωσική μεγαλοαστική τάξη στη νήσο Σαχαλίνη. Αντί για τις λέξεις Ρωσία και Σαχαλίνη χρησιμοποίησε για το σκοπό του τις λέξεις Ιαπωνία και Κορέα. Οι μέθοδοι που ακολουθούσε η γιαπωνέζικη μεγαλοαστική τάξη θύμιζαν στον αναγνώστη τις μεθόδους της ρώσικης μεγαλοαστικής τάξης στη νήσο Σαχαλίνη. Όμως, το βιβλίο δεν απαγορεύτηκε επειδή η Ιαπωνία βρισκόταν σε εχθρικές σχέσεις με τη Ρωσία. Και τώρα πολλά, που δεν μπορούν να ειπωθούν στη Γερμανία για τη Γερμανία, λέγονται δήθεν για την Αυστρία.

Υπάρχουν πολλών ειδών πονηριές, με τις οποίες μπορεί κανείς να ξεγελάσει ένα φιλύποππο κρατικό μηχανισμό.

Ο Βολταίρος πολέμησε την εκκλησιαστική πίστη στα θαύματα γράφοντας ένα ερωτικό ποίημα για την Παρθένα της Ορλεάνης. Περιέγραφε σ' αυτό τα θαύματα, που αναμφισβήτητα θα έπρεπε να είχαν γίνει για να μείνει ως το τέλος παρθένα η Ιωάννα, παρά τη διαβίωσή της μέσα σε έναν ολόκληρο στρατό, σε μια βασιλική Αυλή και ανάμεσα σε καλόγερους. Με το κομψό του ύφος εξιστόρησε ερωτικές περιπέτειες από τη φιλήδονη ζωή της άρχουσας τάξης, έτσι που η τάξη αυτή δελεάστηκε τόσο, ώστε να εγκαταλείψει ανυπεράσπιστη μια θρησκεία, που ωστόσο της προμήθευε τα μέσα για την έκλυτη ζωή της. Έτσι κατάφερε να δημιουργήσει τη δυνατότητα να φθάνουν με παράνομο τρόπο τα έργα του στα χέρια εκείνων, για τους οποίους προορίζονταν. Οι πολιτικά ισχυροί αναγνώστες του διευκόλυναν ή ανέχονταν τη διάδοση των έργων του. Έτσι αγνόησαν την αστυνομία, η οποία ωστόσο υπεράσπιζε τις διασκεδάσεις τους. Και ο μεγάλος Λουκρήτιος τονίζει κατηγορηματικά ότι για τη διάδοση του επικούριου αθεϊσμού του χρωστάει πολλά στην ομορφιά των στίχων του.

Πραγματικά, ένα υψηλό λογοτεχνικό επίπεδο μπορεί να χρησιμεύσει σα μέσο προστασίας μιας μαρτυρίας. Πολλές φορές, όμως, κινεί και την υποψία. Σ' αυτή την περίπτωση απαιτείται ένα σκόπιμο λασκάρισμα στις βίδες του. Αυτό γίνεται, λόγου χάρη, αν στην περιφρονημένη μορφή του αστυνομικού μυθιστορήματος παρεμβάλλει κανείς σε ανυποψίαστα σημεία περιγραφές κακών συνθηκών ζωής. Τέτοιες περιγραφές θα δικαιολογούνταν απόλυτα σε ένα αστυνομικό μυθιστόρημα. Ο μεγάλος Σαίξπηρ για πολύ λιγότερο ουσιαστικούς λόγους κατέβασε το επίπεδο στη σκηνή, όπου η μητέρα του Κοριολανού αντιμετωπίζει το γιο της, που στρέφεται ενάντια στην πατρίδα του. Εδώ σε επίτηδες άτονο το λόγο της μητέρας, γιατί ήθελε να παρουσιάσει τον Κοριολανό να παραιτείται από το σχέδιό του, όχι για λόγους πραγματικούς ή από βαθιά συγκίνηση, αλλά από μια νωθρότητα, που του ήταν παλιά συνήθεια. Στον Σαίξπηρ βρίσκουμε και ένα άλλο παράδειγμα αλήθειας, που δίνεται με πονηριά: Είναι το σημείο όπου ο Αντώνιος εκφωνεί λόγο μπροστά στο πτώμα του Καίσαρα. Αδιάκοπα τονίζει σ' αυτόν ότι ο δολοφόνος του Καίσαρα, ο Βρούτος, είναι ένας άνθρωπος άξιος τιμής, αλλά περιγράφει και την πράξη του. Και η περιγραφή αυτής της πράξης είναι πιο εντυπωσιακή από την περιγραφή της προσωπικότητας του δράστη. Έτσι, ο ρήτορας αφήνει να τον νικήσουν τα ίδια τα γεγονότα.

Τα κάνει να μιλούν πιο εύγλωττα από «αυτόν τον ίδιον». Μια παρόμοια μέθοδο χρησιμοποίησε ένας Αιγύπτιος ποιητής, που έζησε πριν από τέσσερις χιλιάδες χρόνια. Ήταν μια εποχή μεγάλων ταξικών αγώνων. Η μέχρι τότε άρχουσα τάξη αμυνόταν με δυσκολία απέναντι στον αντίπαλό της, στο τμήμα του λαού που μέχρι τότε την υπηρετούσε. Στο ποίημα, λοιπόν, παρουσιάζεται στην Αυλή του ηγεμόνα ένας σοφός, που παροτρύνει σε αγώνα ενάντια στους εσωτερικούς εχθρούς. Περιγράφει για πολλή ώρα και με πολλή έμφαση την τροπή της τάξης, που προκλήθηκε από την εξέγερση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Αυτή η εξιστόρηση είναι ως εξής:

Κι όμως έτσι είναι: Οι εκλεκτοί θρηνούν και οι παρακατιανοί χαίρονται. Σε κάθε πόλη λένε: Ας διώξουμε τους ισχυρούς απ' τα πόδια μας.

Κι όμως έτσι είναι: Τα δημόσια γραφεία παραβιάζονται και αρπάζονται τα χαρτιά τους. Οι σκλάβοι γίνονται αφέντες.

Κι όμως έτσι είναι: Των επιφανών οι γιοι αγνώριστοι έγιναν. Και της αρχόντισσας το παιδί γίνεται γιος της σκλάβας της.

Κι όμως έτσι είναι: Τους διαλεχτούς πολίτες έβαλαν ανάμεσα στις μυλόπετρες. Κι αυτοί, που δεν είχαν στον ήλιο μοίρα, βγήκαν στο φως της μέρας.

Κι όμως έτσι είναι: Τα εβένινα κιβώτια της ελεημοσύνης χίλια κομμάτια γίνονται. Και το υπέροχο ξύλο του τσέσνεμ το πελεκάνε για κρεβάτια.

Κοιτάξτε, μέσα σε μια ώρα γκρεμίστηκε από τα θεμέλιά του το αρχοντικό.

Κοιτάξτε, οι φτωχοί της χώρας έγιναν πλούσιοι.

Κοιτάξτε, αυτοί, που ούτε ένα κομμάτι ψωμί δεν είχαν, έχουνε τώρα ολόκληρη σιταποθήκη. Και τους σιτοβολώνες τους γεμίζουν με το βιος των άλλων.

Κοιτάξτε, νιώθουν οι άνθρωποι καλά, όταν γεμίζουν το στομάχι.

Κοιτάξτε, αυτοί, που ούτε ένα σπειρί δεν είχανε δικό τους, σιταποθήκες έχουνε τώρα. Κι αυτοί που μάζευαν το στάρι ζητιανεύοντας, τώρα μοιράζουνε ελεημοσύνες σε άλλους.

Κοιτάξτε, εκείνοι, που δεν είχαν ούτε ένα ζευγάρι βόδια, ολόκληρα κοπάδια έχουνε τώρα. Κι εκείνοι, που ούτε ένα ζώο για το όργωμα δεν είχαν, έχουνε τώρα ολόκληρα κοπάδια.

Κοιτάξτε, αυτοί, που ούτε μια κάμαρα δεν καταφέρνανε να χτίσουν για τον εαυτό τους, έχουνε τώρα τέσσερις τοίχους για να μείνουν.

Κοιτάξτε, τις αποθήκες αναζητάνε τώρα οι μυστικοσύμβουλοι για στέγη. Κι εκείνοι, που ούτε έναν τοίχο δεν είχανε για να ακουμπήσουν, τώρα αναπαύονται πάνω σε κρεβάτια.

Κοιτάξτε, αυτοί που ούτε μια βάρκα δεν μπορούσαν για τον εαυτό τους να σκαρώσουν, έχουνε πλοία τώρα. Κοίταξέ τα εσύ, παλιέ ιδιοκτήτη, δεν είναι πια δικά σου.

Κοιτάξτε, αυτοί, που είχαν τα ωραία ρούχα, τώρα σε κουρέλια είναι τυλιγμένοι. Κι εκείνοι, που δεν υφαίνανε ποτέ για τον εαυτό τους, το πιο λεπτό λινό δικό τους έχουν τώρα.

Ο πλούσιος διψασμένος τώρα πάει για ύπνο. Και πίνουν τώρα δυνατό ποτό, εκείνοι, που άλλοτε έπιναν ό,τι είχε απομείνει στα ποτήρια.

Κοιτάξτε, τώρα έχει στην κατοχή του άρπα, εκείνος, που από άρπα ιδέα δεν είχε πρώτα. Και επαινεί τη μουσική τώρα εκείνος, που μπροστά του κανείς δεν τραγουδούσε.

Κοιτάξτε, εκείνος που οι ατέλειές του τον έστελναν μονάχο στο κρεβάτι, βρίσκει τώρα γυναίκες όσες θέλει. Κι εκείνη, που μέσα στο νερό μονάχα κοιτούσε τη θωριά της, έχει τώρα δικό της καθρέφτη.

Κοιτάξτε, οι πρώτοι της χώρας τρέχουνε, τώρα ψάχνοντας για δουλειά, μα πουθενά δε βρίσκουν.

Αυτός, που ήταν αγγελιοφόρος, στέλνει τώρα έναν άλλον... Κοιτάξτε, να πέντε άντρες, που έστειλαν τα αφεντικά τους. Λένε: Κάντε εσείς το δρόμο τώρα. Εμείς φτάσαμε.

Είναι ολοφάνερο ότι πρόκειται για την περιγραφή μιας ανατροπής της κοινωνικής τάξης, που δείχνει μια πολύ επιθυμητή κατάσταση για τους καταπιεσμένους. Κι όμως δύσκολα γίνεται αντιληπτό το πνεύμα του ποιητή. Γιατί φαίνεται να καταδικάζει κατηγορηματικά αυτές τις καινούριες συνθήκες ζωής, ενώ με τη δήθεν αδεξιότητά του κάνει το αντίθετο.

Ο Τζόνathan Σουίφτ πρότεινε σε μια μπροσούρα του, να βάζουν στην άρμη τα παιδιά των φτωχών και να τα πουλάνε για κρέας, έτσι ώστε να φθάσει σε ευημερία η χώρα. Και ανέφερε ακριβείς υπολογισμούς, που απόδειχναν ότι πολλά μπορεί κανείς να εξοικονομήσει, αν είναι αδίσταχτος σε όλα.

Ο Σουίφτ υποκρινόταν τον αφελή. Παρουσιαζόταν σα φλογερός και εμβριθής υποστηρικτής ενός ορισμένου τρόπου σκέψης, που του ήταν μισητός, σε ένα θέμα, όπου όλη η χυδαιότητα αυτού του τρόπου σκέψης γινόταν φανερή στους πάντες. Γιατί ο καθένας μπορούσε να φανεί εξυπνότερος από τον Σουίφτ ή τουλάχιστον πιο ανθρώπινος σ' αυτό το θέμα, ιδιαίτερα όποιος δεν είχε ως τότε ερευνήσει ορισμένες απόψεις μέχρι και τα συμπεράσματα, που προέκυπταν απ' αυτές.

Η προπαγάνδα υπέρ της σκέψης, σε όποιον τομέα κι αν γίνεται, ωφελεί πάντοτε την υπόθεση των καταπιεσμένων. Σε καθεστώς που υπηρετούν την εκμετάλλευση, η σκέψη θεωρείται απασχόληση ταπεινή. Κάθε τι, που ωφελεί εκείνους, που οι κρατούσες συνθήκες κρατάνε χαμηλά, θεωρείται ποταπό. Ποταπή θεωρείται η μόνιμη έγνοια για να χορτάσει κανείς. Η περιφρόνηση των τιμών, που επιδείχνονται στους υπερασπιστές της χώρας, τη στιγμή που αυτοί πεινάνε. Η αμφισβήτηση του αρχηγού, όταν αυτός οδηγεί στη δυστυχία. Η αποστροφή προς τη δουλειά, που δεν τρέφει το δουλευτή. Η απέχθεια για τον εξαναγκασμό, που οδηγεί σε παρανοϊκή συμπεριφορά. Η αδιαφορία προς την οικογένεια, που γίνεται πολυμελής από συμφέρον. Οι πεινασμένοι κατηγορούνται σαν άσωτοι, που δεν έχουν τίποτα δικό τους να υπερασπίσουν. Σαν άνανδροι, που αμφιβάλουν για τον καταπιεστή τους και τις ατομικές δυνάμεις τους. Σαν ακαμάτηδες, όσοι θέλουν να πληρώνονται για τη δουλειά τους και τα λοιπά. Σε τέτοια καθεστώς, η σκέψη υπολογίζεται μηδαμινά και δυσφημίζεται. Δε διδάσκεται πια πουθενά και όπου εμφανιστεί καταδιώκεται. Κι όμως, εξακολουθούν να υπάρχουν τομείς, όπου μπορεί κανείς να αναφέρεται στις επιτυχίες της σκέψης χωρίς να τιμωρείται. Είναι οι τομείς στους οποίους η σκέψη είναι απαραίτητη για τις δικτατορίες. Έτσι μπορεί κανείς να μιλάει για τις επιτυχίες της σκέψης στην πολεμική επιστήμη και τεχνολογία. Αλλά και η εφεύρεση τεχνητών πρώτων υλών σε αντικατάσταση του μαλλιού για να επεκταθούν τα αποθέματά του, χρειάζεται τη σκέψη. Η νόθευση των ειδών διατροφής, η εκπαίδευση των νέων για τον πόλεμο, όλα αυτά απαιτούν σκέψη: Αυτή η σκέψη μπορεί να περιγράφεται. Ο έπαινος του πολέμου, του αστόχαστου σκοπού αυτής της σκέψης, μπορεί να αποφεύγεται με πονηριά, έτσι η σκέψη, που γεννάει το ερώτημα «ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος διεξαγωγής ενός πολέμου;» μπορεί να οδηγήσει στο ερώτημα, αν αυτός ο πόλεμος έχει κανένα νόημα και να χρησιμοποιηθεί για το ερώτημα, ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για ν' αποφευχθεί ένας παράλογος πόλεμος;

Φυσικά, το τελευταίο αυτό ερώτημα είναι δύσκολο να διατυπωθεί δημόσια. Δεν μπορεί λοιπόν ν' αξιοποιηθεί η σκέψη, που θα έχει κανείς προπαγανδίσει; Δηλαδή να διαμορφωθεί έτσι που να αποτελεί παρέμβαση; Μπορεί. Σε μια εποχή σαν τη δική μας, όπου η καταπίεση, που εξυπηρετεί την εκμετάλλευση ενός (του μεγαλύτερου) τμήματος του πληθυσμού από ένα άλλο (το μικρότερο), χρειάζεται μια ορισμένη βασική στάση του πληθυσμού, που πρέπει να επεκταθεί σε όλους τους τομείς. Η ανακάλυψη του Δαρβίνου στον τομέα της ζωολογίας, π.χ., θα μπορούσε να γίνει ξαφνικά επικίνδυνη για το καθεστώς της εκμετάλλευσης. Ωστόσο μονάχα η εκκλησία νοιάστηκε ένα χρονικό διάστημα γι' αυτήν, ενώ η αστυνομία δεν είχε ακόμα αντιληφθεί τίποτα. Οι έρευνες των φυσικών οδήγησαν τα τελευταία χρόνια σε πορίσματα στον τομέα της λογικής, που θα μπορούσαν να γίνουν

επικίνδυνα για μια σειρά αξιώματα, που εξυπηρετούν το καθεστώς της καταπίεσης. Ο Πρώσος φιλόσοφος Χέγκελ, που έκανε βαθιές έρευνες στον τομέα της λογικής, πρόσφερε μεθόδους ανεκτίμητης αξίας στους κλασικούς της προλεταριακής επανάστασης Μαρξ και Λένιν. Η εξέλιξη των επιστημών γίνεται σε αλληλεξάρτηση, αλλά ασύμμετρα και το κράτος δεν είναι σε θέση να έχει το μάτι του παντού. Οι πρόμαχοι της αλήθειας μπορούν να διαλέξουν μετερίζια, που δε φυλάγονται καλά. Το βασικό είναι να διδαχθεί ένας σωστός τρόπος σκέψης, που να εξετάζει σε όλα τα πράγματα και τα περιστατικά την προσωρινότητα και τη μεταβλητότητά τους. Οι κυρίαρχοι έχουν μεγάλη απέχθεια στις βαθιές αλλαγές. Θα προτιμούσαν να μείνουν τα πράγματα όπως είναι, για χίλια χρόνια. Γι' αυτούς μακάρι να μην κουνιόταν το φεγγάρι και να μην ξανάβγαινε ποτέ ο ήλιος! Ετσι κανένας πια δε θα πεινούσε και δε θα ζητούσε να φάει για βράδυ. Όταν αυτοί έχουν πυροβολήσει, πρέπει να μην μπορούν πια οι αντίπαλοι να πυροβολήσουν, ο δικός τους πυροβολισμός θα πρέπει να είναι και ο τελευταίος.

Ενας τρόπος θεώρησης, που τονίζει ιδιαίτερα το εφήμερο του κάθε πράγματος, είναι ένα καλό μέσο για την ενθάρρυνση των καταπιεσμένων. Επίσης, το ότι για κάθε πράγμα και για κάθε κατάσταση εμφανίζεται και αναπτύσσεται μια αντίφαση, είναι κάτι που πρέπει να αντιπαρατεθεί στους νικητές. Μια τέτοια θεώρηση (όπως είναι η διαλεκτική, η θεωρία της ροής των πραγμάτων) μπορεί να εφαρμοστεί κατά την έρευνα θεμάτων και για ένα χρονικό διάστημα να ξεφύγει από την προσοχή των κυβερνώντων. Μια τέτοια μέθοδος είναι εφαρμόσιμη στη βιολογία και στη χημεία. Αλλά και στην περιγραφή της μοίρας μιας οικογένειας είναι εφαρμόσιμη, χωρίς κίνδυνο να κινήσει υποψίες. Η σκέψη πως το ένα πράγμα εξαρτιέται από πολλά άλλα, που κι αυτά αδιάκοπα αλλάζουν, είναι σκέψη επικίνδυνη για τις δικτατορίες και μπορεί να διαδοθεί με πολλούς τρόπους, χωρίς να δώσει αφορμή για επέμβαση της αστυνομίας. Με μια ολοκληρωμένη περιγραφή των περιστατικών και των διαδικασιών, που έχει ν' αντιμετωπίσει ένας άνθρωπος για να ανοίξει ένα καπνοπωλείο, μπορεί να δοθεί ένα δυνατό πλήγμα στη δικτατορία. Ο καθένας, που έχει μυαλό για να σκεφτεί λιγάκι, θα βρει το γιατί. Οι κυβερνήσεις, που οδηγούν τις ανθρώπινες μάζες στην εξαθλίωση, πρέπει ν' αποτρέψουν τις μάζες από το να σκεφτούν ότι οι κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες γι' αυτήν. Γι' αυτό μιλούν πολύ για τη μοίρα. Ισχυρίζονται ότι αυτή φταίει για την ανέχεια, όχι εκείνες. Οποιος αναζητάει την αιτία της ανέχειας, πιάνεται από την αστυνομία, προτού φθάσει με την έρευνά του μέχρι την κυβέρνηση. Είναι όμως δυνατό να αντικρουστούν γενικά τα όσα λέγονται για τη μοίρα. Μπορεί κανείς να αποδείξει ότι η μοίρα του ανθρώπου προετοιμάζεται από ανθρώπους. Και πάλι μπορεί με πολλούς τρόπους να δοθεί αυτή η απόδειξη. Μπορεί, λόγου χάρη, να γίνει με την ιστορία ενός αγροκτήματος, ας πούμε μιας ισλανδικής φάρμας. Αυτό το κτήμα το βαραίνει μια κατάρρα. Σ' ένα πηγάδι του πνίγηκε μια γυναίκα και από ένα δέντρο του κρεμάστηκε μονάχος του ένας χωρικός. Μια μέρα ο γιος αυτού του χωρικού παντρεύεται μια κοπέλα, που παίρνει για προίκα μερικά χωράφια. Και η κατάρρα φεύγει από το κτήμα. Το χωριό διχάζεται στις κρίσεις του για την αιτία της ευχάριστης αυτής μεταβολής. Άλλοι την αποδίδουν στο τυχερό ριζικό του νεαρού χωριάτη κι άλλοι στα χωράφια, που πήρε για προίκα η νεαρή γυναίκα, που από τα εισοδήματά τους ορθοπόδισε το κτήμα. Αλλά και μ' ένα ποίημα, που περιγράφει ένα τοπίο, μπορεί κανείς να πετύχει ανάλογο αποτέλεσμα. Συγκεκριμένα, όταν ο ποιητής ενσωματώσει στη φύση, όσα δημιούργησαν τα χέρια του ανθρώπου.

Χρειάζονται τεχνάσματα για τη διάδοση της αλήθειας.

Ανακεφαλαίωση

Η μεγάλη αλήθεια της εποχής μας (που ακόμα δεν έχει συνειδητοποιηθεί πέρα για πέρα, αλλά και χωρίς τη συνειδητοποίησή της καμιά άλλη αλήθεια με βάρος δεν μπορεί να βρεθεί), είναι ότι η ήπειρός μας βυθίζεται στη βαρβαρότητα, επειδή η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής διατηρείται με τη χρήση της βίας. Τι ωφελεί να γράφουμε με τόλμη, ότι η κατάσταση στην οποία βυθιζόμαστε είναι βάρβαρη (και είναι αλήθεια), όταν δε λέμε

καθάρια ποια είναι η αιτία που μας οδηγεί στην κατάσταση αυτή; Πρέπει να πούμε ότι γίνονται βασανισμοί, γιατί πρέπει να διατηρηθούν οι σχέσεις ιδιοκτησίας. Βέβαια, λέγοντάς το αυτό, χάνουμε πολλούς φίλους, φίλους κηρυγμένους ενάντια στα βασανιστήρια, που όμως πιστεύουν ότι και χωρίς αυτά θα μπορούσαν να διατηρηθούν οι σχέσεις ιδιοκτησίας (πράγμα που είναι αλήθεια). Για τις συνθήκες βαρβαρότητας που επικρατούν στη χώρα μας πρέπει να πούμε την αλήθεια, δηλαδή, ότι μπορεί να γίνει αυτό, που θα εξαφανίσει αυτές τις συνθήκες, δηλαδή αυτό, με το οποίο θα αλλάξουν οι σχέσεις ιδιοκτησίας.

Επιπλέον, πρέπει να την πούμε σ' εκείνους, που υποφέρουν περισσότερο απ' όλους τους άλλους κάτω από το σύστημα της ατομικής ιδιοκτησίας και που η μεταβολή του τους αφορά περισσότερο από όλους, δηλαδή στους εργάτες. Και σ' εκείνους, που μπορούμε να τους φέρουμε για συμμάχους, γιατί κι εκείνοι δεν έχουν καμία ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, έστω κι αν συμμετέχουν στα κέρδη.

Και, πέμπτον, πρέπει να ενεργούμε με πονηριά.

Και τις πέντε αυτές δυσκολίες πρέπει να τις ξεπεράσουμε ταυτόχρονα. Γιατί δεν μπορούμε να διερευνούμε την αλήθεια για τις συνθήκες βαρβαρότητας, χωρίς να σκεφτόμαστε εκείνους που υποφέρουν κάτω απ' αυτές. Κι ενώ - καταπολεμώντας την κατά καιρούς στιγμιαία δειλία μας - αναζητάμε συνεχώς τις σωστές διασυνδέσεις προς εκείνους που είναι πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους, πρέπει ταυτόχρονα να σκεφτόμαστε να τους διοχετεύσουμε την αλήθεια με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να γίνει όπλο στα χέρια τους. Κι αυτό να γίνει με τέτοια μαεστρία, που να μην το ανακαλύψει ο εχθρός και το εμποδίσει.

Όλα αυτά απαιτούνται, όταν απαιτείται από το συγγραφέα να γράφει την αλήθεια.

(Συνέδριο για την υπεράσπιση της κουλτούρας, Παρίσι, 1935)